

Причини упадку Польщі

Устрій і влада*)

Права передруку й перекладу застережені.

Зерна внутрішньої слабости Польщі були засіяні в усіх трьох конституціях, що їх мала польська держава у своєму 20-тилітньому існуванні. Усі три конституції були джерелами найповажливіших внутрішніх політичних суперечок, які інколи доводили до потрясення, що й безпосередньо грозили державі загибеллю. Нюдна з отих конституцій не замикала політичної боротьби, кожна з них була лише кінцем одного та початком другого періоду боротьби, яка назоварх була боротьбою за устрій, але по суті була боротьбою за владу. Таким робом у Польщі влада не була функцією устрою, тільки устрій був засобом влади. Бо автори всіх трьох польських конституцій мали „задню думку”, зрештою всьому світові відому: ні в одному з отих трьох випадків автори не думали про те, щоб державі дати добрий і тривкий лад, пристосований до соціального та національно-політичного укладу сил, ні в одному з отих трьох випадків автори конституцій не здійснювали в ній своєї політичної програми, себто не реалізували свого політичного світогляду, лише завжди конституція мала служити їм на те, щоб позбавити влади їх противників та дати владу їм самим. Конституція у Польщі була знаряддям боротьби за владу, яка тривала повних і безупинних 20 літ.

Формально початок польської держави датується від дня 11 листопада 1918 року, себто від дня повороту Пилсудського до Варшави (про це навіть появився закон з 22 квітня 1937 року „про свято самостійності“). Декрет Пилсудського з 22 листопада 1918 р., як начальника держави, про найвищу, репрезентативну владу у Польщі нормував тимчасовий устрій Польщі до дня 20 лютого 1919 року. Тоді то т. зв. законодавчий сойм (у відріжненні від пізніших т. зв. конституційних соймів), зложений з колишніх виключно польських послів парламентарних установ Австрії, Німеччини і Росії, прийняв „малу конституцію”. „Мала конституція” у своїй першій статті затверджувала надалі Пилсудського на становищі начальника держави (відкриваючи законодавчий сойм Пилсудський склав свою владу в його руки), але вже всі дальші статті були зроджені з думки, щоб Пилсудського позбавити всякої фактичної влади. До того часу Пилсудський мав диктаторську владу: він іменував по своїй відобіти уряд, затверджував закони та оголошував їх у формі декретів, перед ніякою установою за свою політику не був відповідальний. Тимчасом права більшість законодавчого сойму нічого у світі так не лякалася, як диктатури Пилсудського, нікого теж у світі так не ненавиділа, як Пилсудського, начальника власної держави! Отже „мала конституція” сувереном держави виразно визначувала — сойм; начальник держави був відповідальний перед соймом нарівні з іншими міністрами; закони проголошував не начальник держави, тільки маршал сойму з контрастигнатою голови ради міністрів та дотичного ресортивного міністра; за начальником держави залишалось щоправда право покликувати новий уряд, але з застереженням, що це має ставатись „у порозумінні зі соймом”. Стосування у практиці цієї конституції, головне останньої згаданої клявузі, виглядало так, що „суверенні послі” з маршалом того сойму Войтіхом Тромпчинським на чолі застроїли і зогидили життя тому Пилсудському, якого народ тільки що вивав як творця і будівничого держави.

Забава у піжмурки з Пилсудським ніби повинна була припинитись з хвилиною віршення нової, тривкої, конституції, себто

17 березня 1921 року. Але законодавчий сойм так засмакував в ній, що штучно продовжив свою каденцію аж до другої половини 1922-го року, себто до часу вирішення виборчої ординації та розписання перших виборів. Літом того року боротьба між соймом та начальником держави дійшла була до шпильо: з початком червня димісіонував під натиском Пилсудського уряд Поноківського, а боротьба за нового кандидата, за інтерпретацію слів конституції про „порозуміння з соймом” при покликуванні нового уряду, боротьба за престиж і компетенції тривала 2 місяці, в яких панував повний хаос: Пилсудський рішуче відмовився переговорювати з Корфантім, як кандидатом сойму на прем'єра, а після 9-тиденного урядування кабінету Слівінського — щойно 31-го липня склався кабінет проф. Новака. За того кабінету були переведені перші в Польщі вибори. З виборів вийшов сойм і сенат, який 9 грудня 1922 року вибрав першого президента польської республіки, в особі Габрієля Нарутовіча, приятеля Пилсудського. А рівно в тиждень пізніше, 16 грудня 1922, Елігій Невядомський, активний член польського національно-демократичного табору, застрелив Нарутовіча. На судовій розправі щиро признався, що його куля була спершу призначена для Пилсудського.

Пилсудський склав владу ще на руки Нарутовіча, на два дні перед його вбивством. Уже 20 грудня черговим президентом держави став Станіслав Войцеховський. Нова конституція почала діяти, але нездорова політична атмосфера тривала далі. Витворювала її дальша боротьба між Пилсудським та соймом, витворювали її саме ті „задні думки”, які товаришили авторам і березневої конституції в їхній праці. Її головним автором був проф. Дубановіч, лідер найправішої соймової групи „ха-енів”, „християнсько-народової партії”, яка хотіла бачити Польщу монархією з королем; це не перешкоджувало, що монархист склав конституцію демократичної республіки. Правниця (ендеція Гюльмбінського-Грабського, згадані „хаєні” Дубановіча-Стронського та „хадеки”, християнські демократи, Корфантого) була в засаді за сильною, радше автократичною, владою. Але тому, що та влада могла дістатись Пилсудському, правниця йшла дальше у демоліберальному устроєвому захопленні, ніж сама лівиця (ППС, Стронництво Хлопске, „Визволене”). Отже всі вони разом спугали президента республіки цілою низкою постанов і соймових обичаїв, які випливали чи то з букви конституційного закону, чи його тенденції: сойм мав право провалювати кожний уряд звичайною більшістю голосів та користав у практиці з того права нап. так, що „випускавав” поодиноких міністрів (робив це головню після травневого перевороту, коли не мав відваги словлювати недовіра цілому кабінетові!); президент не мав права розв'язати сойму перед кінцем п'ятилітньої каденції, хіба що згодився на це сенат більшістю 3/5 свого законного числа членів (а що саме сенат був здебільша „правий”, то у практиці було річчю неможливою, щоб аж 66 сенаторів на 111 заявила проги волі сойму); законодавча процедура йшла мимо президента та його ролія зводилась по суті до чисто репрезентативних функцій.

Страх перед приходом Пилсудського до влади казав польській політичній правниці відповідно препарувати конституцію, виборчу ординацію та соймовий регулямін. Другим засобом асекурації перед цією самою „небезпекною” була така організація найвищої військової влади, щоб за все відповідав військовий міністр, з черги відпо-

дям повинилися з друку з нові зрази
ВЕЛИКОДНІХ СВЯТОЧНИХ ПОШТІВ
у гарному артистичному виконав
ЦІНА ЗА 100 ШТУК ОДНОГО ЗРАЗІ
20 30

для книгарень 30%о рабату.
Поштою висилаємо на найменше
100 штук і тільки за попереднім
надісланням готівки.
Просимо вже замовляти (мож
на грошевих переказах), щ
своєчасно можна дістати поштів
»Українське Видавництво

відальний перед — соймом. За ту-то організації військової влади велась дальше боротьба, без огляду на те, чи Пилсудський рядував у Бельведері чи писав книжки „1920 рік” у Сулеювку. Зрікса всіх становищ (шефа генерального штабу та голови „тісної военной ради”) літом 1923-го рок безпосередню після приходу до влади уряду т. зв. „Хієно-Пяста” з Вітосом, як прмієром (бляк об'єднаній правниці, що зва себе „хщєщєциянска єднощєя народова” рахувала у соймі 161 голосів, з центрови „Пястом”, що мав 70 голосів: сойм скл дався, як відомо, з 444 послів). Коли звличинки Пилсудського уладили йому на прщання бенкет у „машиновій” салі варшавського „Брістолю” та запитували його, чом відсувається від державних справ, він пррівнював свою незavidну долю до долі Кзефа Понятовського, який „згинув у болоті” (в річці Ельстері) та навязував до сл на памятникую Понятовського у Варшаві „Честі і батьківщина”: „...Шукаєш честин Знайдеш свого наслідника теж у болоті, річчє болоті. Болотом його напоїли... Хотіли ствердити, що це болото є, та ми воно повагу і значіння у Польщі...”

Як Пилсудський розумів боротьбу з ти болотом — це це напевне тамти чимало людей, тим більше, що після переможного зворіс не щєзло, бо самі люди Пилсудського зголом ще більше його розмазали. Давє у Сулеювку інтервю до газет, „перестергав” през. Войцеховського перед генералім Сікорським і Галлером, як ти, що ні втягають військо до політики, всіми спосєбми поборював проект Сікорського про організації начальної військової влади. Політична атмосфера у Польщі від тієї боротьби не кращала. Зізнаючи у процесі пої Блонського, який будиць то очорнив свої зверхників, склавши рапорть, що вони дал йому, Блонському, приказ інвігілюват Пилсудського, сам Пилсудський так харєтеризував відносини у Варшаві з літа-осєн 1923 року: „Тоді панували у нашій державі дивоголядні відносини. Дивоголядні тому, щє всі всюди казали про які державні замає хин... Вже підчас мого урядування в Польщє був стосований телефонічний підслух на найвищих становищах... Ген. Шпєтницьки (військовий міністр у кабінеті Вітоса) не чувєв раз у команді міста у звязку з поголосками про замаєх...” Коли ж врєщті справ законопроектую про устрій військової влади не рухалась з мертвої точки не вважаючи на заходи ген. Желіговського у уряд Скинського (листопад 1925 до травня 1926) і коли на зміну тому останньому урядові прийшов знову „центро-правний” уряд Вітоса, який першим своїм ділом сконфікував інтервю Пилсудського у „Кур'єрі Пораннім” — Пилсудський підняв збройне повстання, відомє під назвою травневого перевороту. Перший президент Польщі згинув від кулі. Другий утік пішки бельведєрськими городами і мотоківськими полями до замочку у Вілянові, де зрікса своєї президентури. Пилсудський знову став фактичним диктатором. Але від того моменту почали діятись знову цілком несамовиті історії, які не тільки не поклали край внутрішній політичній боротьбі за владу і не тільки не оздоровили атмосфєри, але ще більше її населєктризували.

Пилсудський накинута ніякої зміни конституції не хотів, диктатури у свої руки не

Краківські Вісті, 1940, 4 квітня, ч. 25, с. 3
KRAKIVSKI VISTI, 4 April, 1940, p. 3